

Družbena odgovornost podjetij

Ekvilib inštitut*

9

* Maruša Babnik, Ekvilib inštitut, avgust 2020.

Povzetek

Podjetja imajo s svojim ravnanjem ogromen vpliv na življenja skupnosti, v katerih poslujejo. Ne zgolj preko zagotavljanja storitev in izdelkov ter delovnih mest, pač pa tudi z delovnimi pogoji, ki jih ustvarjajo, spoštovanjem človekovih pravic, varovanjem zdravja zaposlenih in okoliških prebivalcev, ter s skrbjo za naravno okolje. Zato državljanom upravičeno pričakujemo, da se podjetja zavedajo svojih vplivov na družbo in okolje ter da v primeru negativnih vplivov pravočasno ukrepajo v smeri ublažitve ali odprave njihovih posledic oziroma poskrbijo, da do negativnih vplivov njihovega delovanja sploh ne pride. Obenem pričakujemo, da prevzamejo odgovornost tudi za morebitne negativne vplive svojih podružnic, dobaviteljev in podizvajalcev, torej vzdolž celotne dobavne verige, ne glede na to, ali je ta omejena lokalno ali pa se razteza čez državne meje in okoli sveta. Pri tem gre za družbeno odgovornost podjetij – koncept, znotraj katerega podjetja na prostovoljni ravni vključujejo skrb za družbo in okolje v svoje vsakodnevno poslovanje in razmerja z deležniki.

Družbena odgovornost podjetij tako koristi podjetjem, gospodarstvu in družbi ter je v prvi vrsti, vsaj v Sloveniji, vodena s strani civilne družbe in podjetij samih. Javne institucije na nacionalni in EU ravni pa imajo pomembno vlogo pri spodbujanju podjetij k odgovornemu poslovanju, zagotavljanju zakonskega okvira ter po potrebi sankcioniranju kršitev. Obenem država pogosto nastopa tudi kot (naj)večji kupec in kot takšna lahko dodatno pozitivno vpliva na implementacijo družbeno odgovornega ravnanja v podjetja, ki poslujejo z njo. Dober primer tega sta zeleno in socialno odgovorno javno naročanje, ki ju je Slovenija začela izvajati v letu 2018 oziroma 2019. Tretja vloga države je vloga investitorja, čigar družbe lahko postanejo »vzor drugim družbam na področju trajnostnega poslovanja«. Za usklajeno delovanje države na področju družbene odgovornosti podjetij je treba imeti sprejete krovne dokumente, kot sta na primer nacionalna strategija in nacionalni akcijski načrt. Slovenija ju kljub pozivu Evropske komisije leta 2011 še nima.

Pandemija covid-19 pa ni razkrila zgolj pomanjkljivosti zdravstva, temveč tudi pomanjkljiv pristop podjetij na področju spoštovanja človekovih pravic vzdolž dobavne verige podjetja. Vse več mednarodnih iniciativ in standardov skuša spodbuditi družbeno odgovornost gospodarstva na področju človekovih pravic, vključno s Smernicami OZN na področju človekovih pravic v gospodarstvu ter Smernic OECD za večnacionalna podjetja. Skupno tem smernicam je jasno stališče, da imajo vlade dolžnost varovati človekove pravice in da imajo podjetja, ne glede na velikost, sektor in držav(e), kjer posluje, odgovornost spoštovanja človekovih pravic ter preprečevanja negativnih stranskih vplivov. Od podjetij se pričakuje, da izvajajo skrbne preglede¹, s katerimi identificirajo, preprečujejo, blažijo in/ali popravljajo posledice negativnih stranskih vplivov njihovega poslovanja na področju človekovih pravic kot tudi okolja. Skrbni pregledi vključujejo tudi vplive, ki jih imajo drugi subjekti in vlade, ki so vpleteni v njihove dobavne verige oziroma procese, povezane z njihovimi izdelki in storitvami.²

Novembra 2018 je slovenska vlada sprejela »Nacionalni akcijski načrt za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu, katerega namen in cilj je zagotoviti uresničevanje Smernic OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu in prispevati k zagotavljanju spoštovanja človekovih pravic v gospodarskih dejavnostih v celotni vre-

1 angl. due diligence

2 https://a9g3u8k4.stackpathcdn.com/wp-content/uploads/2018/03/BusinessandHuman-Rights_SupplyChain.pdf

dnostni verigi ter dodatno razvijati sodelovanje med državo, podjetji in gospodarskimi združenji, sindikati, nevladnimi organizacijami in drugimi deležniki.«³ Slovenija je tako postala ena od zgolj sedmih držav članic Evropske unije, ki imajo sprejet nacionalni akcijski načrt za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu, v sklopu katerega sta bila pripravljena tudi Zaveza k spoštovanju človekovih pravic pri poslovanju⁴ za podjetja ter Smernice za izvajanje skrbnega pregleda človekovih pravic v gospodarstvu.

Z Zavezo k spoštovanju človekovih pravic pri poslovanju se njeni podpisniki – podjetja – zavezujejo, da bodo ukrepe, navedene v Nacionalnem akcijskem načrtu, izvedli postopoma, a najkasneje v treh letih od podpisa. V pol leta po sprejetju Nacionalnega akcijskega načrta je Zavezo podpisalo 12 podjetij, a po maju 2019 je videti, da je pobuda zamrla. V drugem letu pobude je še vedno zgolj 12 podpisnikov, a zgolj eden, ki je za leto 2021 napovedal tudi pripravo lastnega akcijskega načrta za spoštovanje človekovih pravic.⁵

V primeru slovenskega Nacionalnega akcijskega načrta gre za pristop prostovoljne zaveze podjetij, kar pomeni, da je odločitev o udeležanju smernic ZN s strani podpisnikov popolnoma v rokah posameznega podjetja. Ker se tovrstne prostovoljne zaveze in pobude večkrat izkažejo za neučinkovite, zlorabe človekovih pravic in uničevanje okolja pa ostajajo razširjena praksa po svetu, mnoge države razmišljajo o sprejetju zavezujoče zakonodaje, za kar se zavzema tudi civilna družba. Namreč tako študija Evropske komisije⁶ o skrbnih pregledih na področju človekovih pravic, ki ugotavlja, da dosedanjí prostovoljni ukrepi niso bili uspešni pri zaščiti delavcev, skupnosti in okolja pred sistemskimi kršitvami človekovih pravic, ki so povezane s svetovnimi dobavnimi verigami evropskih podjetij in finančnih institucij, kot tudi nemški raziskavi⁷, ki sta zajeli več kot 5.500 velikih nemških podjetij z več kot 500 zaposlenimi, in razkrili, da je zgolj 18 oziroma 22 odstotkov pregledanih podjetij uvedlo sistem za nadzor nad proizvodnjo svojih izdelkov v drugih državah, vodijo do zaključka, da je treba sprejeti zakonodajo, zavezujočo za podjetja. Medtem je Francija prva z nacionalno zakonodajo obvezala podjetja, da poročajo o temeljnih pravicah, sicer zgolj podjetja z vsaj 5.000 zaposlenimi in zahteva zgolj načrt ter opis izvajanja skrbnega pregleda, ne pa tudi poročanje podjetij o rezultatih.^{8,9}

V sklopu potekajočega trojnega predsedstva Nemčije, Portugalske in Slovenije, katerega program vključuje med drugim poziv »k pripravi novega sporočila o družbeni odgovornosti podjetij, vključno z akcijskim načrtom EU za odgovorno poslovno ravnanje, ob upoštevanju izkušenj in spoznanj iz krize, nastale zaradi epidemije covid-19«¹⁰, mora Slovenija aktivno podpreti pobudo iz programa ter kot predsedujoča ob zaključku 18-mesečnega programa tudi sama, v sodelovanju s ključnimi deležniki, pripraviti in objaviti svojo prvo nacionalno strategijo za družbeno odgovornost podjetij ter nacionalni akcijski načrt za njeno izvedbo, ter s tem izraziti svojo zavezanost k uresničevanju skupnega programa tria predsedstev.

3 <https://www.gov.si/teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

4 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/clovekove-pravice/Zaveza-k-spostovanju-CP.docx>

5 SDH. Letno poročilo za 2018. Dostopno na AJPEŠ-u.

6 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ba0a8fd-4c83-11ea-b8b7-01aa75ed71a1/language-en>

7 <https://www.delo.si/novice/okolje/nemcija-za-pravicnejso-in-bolj-trajnostno-preskrbno-verigo-341368.html>

8 <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/france-leads-eu-on-duty-of-care-requirements-for-multinationals/>

9 <https://www.csrandthelaw.com/2017/08/03/the-french-duty-of-vigilance-law-what-you-need-to-know/>

10 18-mesečni program Sveta EU. <https://www.gov.si/assets/vlada/Projekti/PSEU2021/18-mesečni-program-Sveta.pdf>

Program prav tako predvideva, da si bo »[t]rojno predsedstvo [...] prizadevalo, da bi po vsej EU usklajeno izvajali vodilna načela ZN o podjetništvu in človekovih pravicah, smernice OECD za večnacionalna podjetja ter tristransko deklaracijo Mednarodne organizacije dela o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko,« zato naj Slovenija v spodbujanje družbene odgovornosti podjetij vključi tudi aktivnejše spodbujanje uporabe mednarodnih pobud evropskih podjetij, predvsem pa naj – tudi na podlagi lastne izkušnje – razmisli o uvedbi obveznih ukrepov za spodbujanje spoštovanja človekovih pravic v gospodarstvu.

Vsebina

1. Uvod v družbeno odgovornost podjetij	5
2. Stanje na področju v EU in Sloveniji	6
3. Skrbni pregled spoštovanja človekovih pravic v gospodarstvu	9
4. Družbena odgovornost podjetij in razvojno sodelovanje	13
5. Prednostne naloge slovenskega (so)predsedovanja	14

1. Uvod v družbeno odgovornost podjetij

Podjetja imajo s svojim ravnanjem ogromen vpliv na življenja skupnosti, v katerih poslujejo. Ne zgolj z zagotavljanjem storitev, izdelkov in delovnih mest, temveč tudi z delovnimi pogoji, ki jih ustvarjajo, ali spoštujejo človekove pravice, varujejo zdravje zaposlenih in okoliških prebivalcev, in s skrbjo za naravno okolje. Zato državljani pričakujemo, da se podjetja zavedajo svojih vplivov na družbo in okolje ter da v primeru negativnih vplivov pravočasno ukrepajo v smeri ublažitve ali odprave njihovih posledic oziroma poskrbijo, da do negativnih vplivov njihovega delovanja sploh ne pride. Obe nem pričakujemo, da prevzamejo odgovornost za morebitne negativne vplive svojih podružnic, dobaviteljev in podizvajalcev, torej vzdolž celotne dobavne verige, ne glede na to, ali je ta omejena lokalno ali se razteza čez državne meje in okoli sveta.

Koncept, znotraj katerega podjetja na prostovoljni ravni vključujejo skrb za družbo in okolje v svoje vsakodnevno poslovanje in v svoja razmerja z deležniki, imenujemo družbeno odgovornost podjetij. Pri tem gre torej za prevzemanje odgovornosti podjetij za vse svoje vplive ter njihovo nad zakonsko prispevanje k trajnostnemu razvoju.

Družbeno odgovornost podjetij in trajnostni razvoj

Mnogi napačno pojmujejo koncepta trajnostnega razvoja in družbene odgovornosti. Kljub temu da med njima obstaja tesna povezava, gre za različna koncepta. Pri trajnostnem razvoju gre za zadovoljevanje potreb družbe brez ogrožanja potreb prihodnjih generacij, medtem ko se družbeno odgovornost nanaša na podjetja in organizacije, lahko tudi posameznike, ter opredeljuje njihovo odgovornost do širšega okolja, s ciljem prispevati k trajnostnemu razvoju.

Družbeno odgovornost podjetij najpodrobneje opiše Standard ISO 26000 (2010)¹¹. Gre za prvi mednarodni standard družbene odgovornosti podjetij, ki ga je izdala mednarodna organizacija ISO (International Organization for Standardization). Po ISO 26000 je družbeno odgovornost podjetij prevzemanje odgovornosti za vplive svojih odločitev in dejavnosti na družbo ter okolje, ko s transparentnim etičnim ravnanjem prispevaš k trajnostnemu razvoju, upošteva pričakovanja deležnikov, delujoč skladno z veljavno zakonodajo in mednarodnimi normami ter z integracijo družbene odgovornosti podjetij v celotno podjetje in svoje odnose. Nadalje standard za boljše razumevanje predstavi sedem osrednjih tem družbene odgovornosti podjetij, ki pa so soodvisne, zato jih je treba obravnavati celovito:

- organizacijsko upravljanje,
- poštene poslovne prakse,
- človekove pravice,
- delovne prakse,
- okolje,
- potrošniške zadeve,
- vključenost v skupnost in razvoj.

¹¹ <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>

Družbena odgovornost podjetij koristi podjetjem samim, pa tudi gospodarstvu in družbi. Podjetjem koristi v smeri obvladovanja tveganj, ugleda, dostopa do kapitala, pristnejšega odnosa s strankami, sodelovanja z zaposlenimi, trajnosti poslovanja, inovativnosti, prihranka stroškov in sčasoma dobička. Ugledna, inovativna in bolj trajnostna podjetja nadalje prispevajo k bolj trajnostnemu gospodarstvu. Medtem pa se družba razvija na podlagi skupnih vrednot, ki nas povezujejo na poti k udeležanju trajnostnih ciljev.

2. Stanje na področju v EU in Sloveniji

Družbena odgovornost podjetij je v prvi vrsti vodena s strani civilne družbe in podjetij samih. V večji meri gre za prostovoljno ravnanje podjetij, ki pa ga mora omogočati tudi trg, pri čemer je potrebna podpora države v obliki dopuščanja družbeno odgovornih prostovoljnih poslovnih praks ali, po potrebi, sprejemanja zavezujočih predpisov. Javne inštitucije na nacionalni in EU ravni imajo torej pomembno vlogo pri spodbujanju podjetij k odgovornemu poslovanju.

Država kot odgovoren partner podjetjem

Koncept družbene odgovornosti podjetij priznava državi pomembno vlogo pri spodbujanju trajnostnih poslovnih praks z uporabo kombinacije prostovoljnih ukrepov in, kadar je potrebno, dopolnjujočih predpisov. Obenem država pogosto nastopa tudi kot (naj)večji kupec in kot takšna lahko pozitivno vpliva na implementacijo družbeno odgovornega ravnanja v podjetja, ki poslujejo z njo. Dober primer tega sta zeleno in socialno odgovorno javno naročanje, ki ju je Slovenija začela izvajati v letu 2018 oziroma 2019 na podlagi Uredbe o zelenem javnem naročanju¹² oziroma Priporočil za upoštevanje socialnih in družbenih vidikov pri javnem naročanju¹³.

Prav tako je pomembno, da tudi država kot investitor spodbuja družbeno odgovornost podjetij. Družbe s kapitalsko naložbo države lahko postanejo »vzor drugim družbam na področju trajnostnega poslovanja«¹⁴. Julija 2020 je Slovenski državni holding, d.d. (SDH) naredil korak v smeri spodbujanja dolgoročne trajnostne uspešnosti podjetij v (so)lastništvu države, ko so v »Priporočila in pričakovanja SDH«¹⁵ vključili priporočila za trajnostno poslovanje družb in spoštovanje človekovih pravic pri poslovanju. Priporočila, namenjena srednje velikim in/ali velikim podjetjem, vključujejo:

- aktiven prispevek podjetij k izpolnjevanju ciljev trajnostnega razvoja, opredeljenih v Agendi 2030,
- prepoznavanje vplivov podjetij na gospodarstvo, naravo in širšo družbo,
- identifikacijo, sodelovanje in vključevanje ključnih deležnikov v pripravo predlogov odločitev,
- zagotavljanje korporativne integritete, ter
- podpis zaveze za spoštovanje človekovih pravic v celotni dobavni verigi, pripravo lastnih akcijskih načrtov in izvajanje skrbnih pregledov spoštovanja človekovih pravic.

12 <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED7202>

13 <https://ejn.gov.si/sistem/smernice-in-priporocila.html>

14 <https://www.sdh.si/sl-si/novice/1819/sdh-sprejel-priporocila-za-trajnostno-poslovanje-druzab-s-kapitalsko-nalozbo-drzave>

15 https://sdh.si/Data/Documents/pravni-akti/Priporo%C4%8Dila%20in%20pri%C4%8Dakovanja%20SDH_julij_2020.pdf

2.1. Strategija

Evropska komisija je v svojem Sporočilu Evropskemu parlamentu in Svetu¹⁶ leta 2011 definirala družbeno odgovornost podjetij enostavno kot »odgovornost podjetij za njihov vpliv na družbo« ter zastavila prenovljeno strategijo EU za družbeno odgovornost podjetij za obdobje 2011–2014. Strategija EU ne uvaja novih orodij, temveč se je oprla na smernice in temeljna načela, ki so jih oblikovale že uveljavljene mednarodne organizacije:

- Deset načel ZN Global Compact¹⁷
- Vodilna načela ZN o podjetništvu in človekovih pravicah¹⁸
- Smernice OECD za večnacionalne družbe¹⁹
- Standard o družbeni odgovornosti ISO 26000²⁰
- Tristranska deklaracija Mednarodne organizacije dela o načelih v zvezi z večnacionalnimi podjetji in socialno politiko²¹
- Global Reporting Initiative (GRI)²²

Strategija vključuje horizontalne pristope za spodbujanje družbene odgovornosti podjetij, kot tudi specifične pristope za posamezne sektorje (kot sta pridobivanje materialov²³, oblačilna industrija) in področja politik, in daje velik poudarek Agendi za trajnostni razvoj 2030.²⁴

V skladu s svojo strategijo iz leta 2011 je Evropska komisija marca 2019 objavila pregled napredka EU pri izvajanju Strategije družbene odgovornosti podjetij in upoštevanju Smernic ZN o človekovih pravicah v gospodarstvu²⁵. V nasprotju s preteklimi tovrstnimi pregledi se tokratni pregled ni omejil na zgolj nekatere pogloblitve pobude, pač pa v skladu s širino področja vključuje vse zakone, sporočila, priložnosti za financiranje, mehanizme EU itd., povezane z družbeno odgovornostjo podjetij, ki so jih nato zaradi boljše preglednosti v mreži CSR Europe združili v sedem sklopov po področjih politik: 1) okoljska trajnost, 2) trajnostna dobavna veriga, 3) človekove pravice v gospodarstvu, 4) obdavčitev in trajnostno financiranje, 5) poslovanje v državah v razvoju, 6) zaposlovanje, izobraževanje in socialna vključenost, 7) mala in srednje velika podjetja.

Podobna razpršenost zakonodaje je prisotna tudi na nacionalni ravni v Sloveniji, s to razliko, da Slovenija še ni sprejela svoje prve nacionalne strategije družbene odgovornosti podjetij. Slovenija namreč kljub sporočilu Evropske komisije leta 2011, članstvu v OECD ter večkratnim pozivom nevladnih organizacij še ni pripravila nacionalnih strateških dokumentov, ki bi celovito naslavljali družbeno odgovornost podjetij ali povezovali relevantne dejavnosti in dokumente s področja družbene odgovornosti podjetij. Slovenija je leta 2017 sicer sprejela Strategijo razvoja Slovenije 2030, v kateri je kot šesti cilj zastavljen konkurenčen in družbeno odgovoren podjetniški in raziskovalni sektor, a pri pripravi strategije ni v zadostni meri vključila strokovnjakov s področja. Strategija

16 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0681>

17 <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

18 http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

19 <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

20 <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>

21 http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf

22 <https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx>

23 Uredba EU o spornih mineralih, ki bo začela veljati 1. januarja 2021.

24 http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-next-steps-sustainable-europe-20161122_en.pdf

25 <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/10102/2019/EN/SWD-2019-143-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>

zato odraža omejeno razumevanje koncepta družbene odgovornosti podjetij ter ne vključuje primernih kazalnikov za spremljanje doseganja cilja.

V zadnjih dveh letih je prišlo do večjih premikov na področju spoštovanja človekovih pravic v gospodarstvu. Novembra 2018 je bil sprejet Nacionalni akcijski načrt Republike Slovenije za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu²⁶ in okrepljena nacionalna kontaktna točka za promocijo Smernic OECD za večnacionalne družbe²⁷. V sklopu Nacionalnega akcijskega načrta so prednostne naloge promocija enakih možnosti, varstvo temeljnih delavskih pravic (prekarno delo), varstvo okolja in trajnostni razvoj, preprečevanje trgovine z ljudmi ter razvoj obveze skrbnega pregleda človekovih pravic²⁸.

2.2. Nefinančno poročanje

Poleg Strategije o družbeni odgovornosti podjetij je pomemben element horizontalnega pristopa EU leta 2014 sprejeta Direktiva EU glede razkritja nefinančnih informacij in informacij o raznolikosti nekaterih velikih podjetij in skupin²⁹, ki zahteva od podjetij z več kot 500 zaposlenimi razkritje glavnih tveganj na področju človekovih pravic, informacij o politikah, rezultatih in tveganjih, povezanih z vsaj okoljskimi zadevami, družbenimi vidiki, vidikom zaposlenih, protikorupcijskimi ukrepi in ukrepi zoper podkupovanje ter raznolikostjo v upravnih odborih.

Direktiva je bila v slovensko zakonodajo leta 2017 prenesena dobesedno, brez prilagoditev nacionalnemu kontekstu, torej za podjetja z več kot 500 zaposlenimi. V gospodarstvu, čigar gonilo je 83 odstotkov podjetij, ki spadajo v kategorijo malih in srednje velikih podjetij³⁰, ki zagotavljajo 72 odstotkov vseh delovnih mest in skoraj 63 odstotkov celotne dodane vrednosti³¹, predpisi, ki naslavlja manj kot 50 največjih podjetij³², ne morejo predstavljati prave zaveze države k spodbujanju družbene odgovornosti podjetij.

Pretežni del spodbujanja in razvijanja družbene odgovornosti podjetij v Sloveniji tako trenutno še nosijo civilna družba, akademiki in mediji ter podjetja sama. Spodbujanje mednarodnih standardov in smernic, kot so UN Global Compact, ISO 26000, Global Reporting Initiative v preteklosti niso bili prednostna naloga države, čeprav so zaznani nekateri premiki v smeri okrepljene promocije OECD Smernic za večnacionalne družbe, ki je bila prej omejena zgolj na tuje investitorje³³. Večji napredek se morda lahko pričakuje že v sklopu tria predsedstev Nemčije, Portugalske in Slovenije (julij 2020–december 2021), ki poziva k pripravi novega sporočila o družbeni odgovornosti podjetij.³⁴

26 MZZ. <https://www.gov.si/teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

27 OECD nacionalna kontaktna točka Slovenije. <https://www.gov.si/zbirke/delovna-telesa/oecd-nacionalna-kontaktna-tocka-slovenije/>

28 MZZ. <https://www.gov.si/teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

29 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32014L0095>

30 Vlada Republike Slovenije "SMEs are the engine of Slovenian economy". 8. 4. 2016. http://mgrt.arhiv-spletisc.gov.si/en/media_room/news/10843/index.html

31 STA. "EU report: Slovenia not a favourable environment for SMEs". The Slovenia Times. 24. 11. 2016. <http://www.sloveniatimes.com/eu-report-slovenia-not-a-favourable-environment-for-smes>

32 Prenesena direktiva zavezuje k poročanju s strani zakonodajalca ocenjeno 50 podjetij, po podatkih AJ PES-a iz 2017 pa naj bi bilo takšnih celo manj kot 10 podjetij, poleg zavarovalnih (13) in bank (6).

33 Letna poročila o OECD Smernicah za večnacionalne družbe. <http://mneguidelines.oecd.org/annualreportsontheguidelines.htm>

34 Osemnajstmesečni program Sveta (1. julij 2021–31. december 2021). <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8086-2020-REV-1/sl/pdf>

Usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja

V sklopu družbene odgovornosti podjetij Slovenija namenja velik poudarek socialnim politikam in politikam zaposlovanja. Poleg spodbud, olajšav in izvajanja osnovnih mednarodnih standardov ter EU direktiv na področju človekovih in delovnih pravic ter nediskriminacije, Slovenija podpira nagrade in certificiranje dobrih poslovnih praks, kamor spadajo ukrepi za dobrobit zaposlenih, proti diskriminaciji na delovnem mestu, za varnost ter socialno varnost. Zato ne čudi, da prav temu internemu vidiku družbene odgovornosti podjetij posvečajo največ pozornosti tudi nevladne organizacije in podjetja, kar potrjuje tudi študija agencije PIAR³⁵, kjer vsaj polovica vključenih organizacij trdi, da se osredotočajo na zaposlene, manj na okolje in zgolj 28 odstotkov na vidik organizacijskega upravljanja. Na to nakazuje tudi uspešnost certifikata Družini prijazno podjetje. Certifikat je od leta 2007 dalje prejelo več kot 240 slovenskih podjetij in organizacij, skupaj z več kot 80.000 zaposlenimi.³⁶

Usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja pa je tudi ena od prednostnih nalog socialne politike Evropske unije.³⁷ Junija 2019 je bila sprejeta Direktiva EU o usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja staršev in oskrbovalcev ter razveljavitvi Direktive Sveta³⁸, katere namen je »spodbujati dobro ravnovesje med družinskim in poklicnim življenjem ter zagotoviti, da bodo imeli ženske in moški na delovnem mestu in doma več enakih možnosti«. Direktiva, ki mora biti prenesena v nacionalne zakonodaje držav članic do avgusta 2022, naj bi državam članicam pomagala tudi spodbujati enake možnosti ter prožnost za delodajalce in zaposlene ter pomagati podjetjem, da zadržijo nadarjene zaposlene. Lažje usklajevanje zasebnega in poklicnega življenja pa bo imelo še dodatne pozitivne učinke na družbo, vključno z otroki in drugimi osebami, ki potrebujejo družinsko oskrbo, ter na gospodarstvo.³⁹

3. Skrbni pregled spoštovanja človekovih pravic v gospodarstvu

Družbena odgovornost podjetij zajema tudi spoštovanje človekovih pravic, ne glede na to, kakšna je velikost podjetja, iz katerega sektorja je ali kje posluje. Vse več iniciativ in standardov skuša spodbuditi družbeno odgovornost gospodarstva na področju človekovih pravic, med njimi različni etični kodeksi in certifikati, standardi in mednarodne smernice, kot so Smernice Organizacije združenih narodov na področju človekovih pravic v gospodarstvu⁴⁰ ter Smernice OECD za večnacionalna podjetja⁴¹.

Skupno vsem smernicam je jasno stališče, da imajo vlade dolžnost varovati človekove pravice in da imajo podjetja odgovornost, da spoštujejo človekove pravice in preprečujejo negativne stranske vplive. Od podjetij in organizacij se pričakuje, da izvajajo

35 PIAR: Raziskava o razumevanju družbene odgovornosti. <http://www.piar.si/sekcije-drustva/sekcija-za-spodbujanje-druzbene-odgovornosti/raziskava-razumevanje-druzbene-odgovornosti/>

36 <http://www.certifikatdpp.si/imetniki/>

37 <https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/work-life-balance/>

38 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELLAR%3A4119596d-a475-11e9-9d01-01aa75ed71a1>

39 <https://www.consilium.europa.eu/sl/policies/work-life-balance/>

40 https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf

41 <https://www.oecd.org/corporate/mne/>

skrbne preglede⁴², s katerimi identificirajo, preprečujejo, blažijo in/ali popravljajo posledice negativnih stranskih vplivov svojega poslovanja na področju človekovih pravic kot tudi okolja. Skrbni pregledi vključujejo tudi vplive drugih subjektov in vlad, vpletenih v njihove dobavne verige oziroma procese, povezane z njihovimi izdelki in storitvami.⁴³

Novembra 2018 je slovenska vlada sprejela »Nacionalni akcijski načrt za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu, katerega namen in cilj je zagotoviti uresničevanje Smernic OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu in prispevati k zagotavljanju spoštovanja človekovih pravic v gospodarskih dejavnostih v celotni vrednostni verigi ter dodatno razvijati sodelovanje med državo, podjetji in gospodarskimi združenji, sindikati, nevladnimi organizacijami in drugimi deležniki.«⁴⁴ Nacionalni akcijski načrt temelji na treh stebrih Smernic OZN: odgovornosti države za vzpostavitev ustreznega pravnega okvira, na odgovornosti podjetij za spoštovanje in varovanje človekovih pravic ter nenazadnje na odgovornosti države, da sankcionira kršitve. Za uresničevanje Nacionalnega akcijskega načrta v Sloveniji skrbi Ministrstvo za zunanje zadeve v sodelovanju z drugimi ministrstvi in vladnimi službami. K sodelovanju uresničevanja naj bi bili vabljeni tudi Varuh človekovih pravic, predstavniki gospodarstva, sindikatov, nevladnih organizacij in akademske sfere. Načrt sicer predvideva tudi pregled njegovega izvajanja in pripravo priporočil vsaki dve leti.⁴⁵

Slovenija je tako postala ena od zgolj sedmih držav članic Evropske unije, ki imajo sprejet nacionalni akcijski načrt za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu, v sklopu katerega je bila pripravljena tudi Zaveza k spoštovanju človekovih pravic pri poslovanju⁴⁶ za podjetja ter Smernice za izvajanje skrbnega pregleda človekovih pravic v gospodarstvu.

Z Zavezo k spoštovanju človekovih pravic pri poslovanju se njeni podpisniki – podjetja – zavezujejo, da bodo ukrepe, navedene v Nacionalnem akcijskem načrtu, izvedli postopoma, a najkasneje v treh letih od podpisa. V pol leta po sprejetju Nacionalnega akcijskega načrta je zavezo podpisalo 12 podjetij, a po maju 2019 je videti, da je pobuda zamrla.

42 angl. due diligence

43 https://a9g3u8k4.stackpathcdn.com/wp-content/uploads/2018/03/BusinessandHuman-Rights_SupplyChainChange.pdf

44 <https://www.gov.si/teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

45 <https://www.gov.si/teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

46 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateralala/clovekove-pravice/Zaveza-k-spostovanju-CP.docx>

Drugo leto Zaveze k spoštovanju človekovih pravic v Sloveniji

Do 31. maja 2019 je Zavezo k spoštovanju človekovih pravic pri poslovanju podpisalo 12 slovenskih podjetij:⁴⁷ BTC, Krka, Lek, Luka Koper, Plinovodi, Pošta Slovenije, SDH, SID banka, Slovenske železnice, Telekom, Vzajemna in Zavarovalnica Triglav. Podjetja imajo na voljo tri leta za udejanjanje ukrepov, navedenih v zavezi, zato ne preseneča, da večina omenjenih podjetij v svojih letnih poročilih za leto 2019⁴⁸ še ne poroča podrobneje o področju spoštovanja človekovih pravic. Kljub temu so izjeme, ki se o področju izjavljajo v povezavi z etičnim kodeksom ali v sklopu nefinančnega poročanja, k čemer so od 2017 primorana po Zakonu o gospodarskih družbah, ali pa so objavila, ali – v primeru poročil za 2018 – najavila podpis Zaveze k spoštovanju človekovih pravic. Korak dlje so v najavi naredili v Slovenskem državnem holdingu, d. d. (SDH); navedli so, da trenutno že pripravljajo akcijski načrt za spoštovanje človekovih pravic, ki ga nameravajo dokončati do junija 2021.⁴⁹ O podpisu zaveze v svojem letnem poročilu za leto 2019 poroča tudi Luka Koper, ki ima v poročilu ponovno zgolj identificirane »človekove pravice, ki so bile v okviru delovne skupine zaposlenih, zadolžene za implementacijo trajnostnega poročanja po standardih GRI, prepoznane kot najrelevantnejše za vse zaposlene v družbi Luka Koper, d. d.«.⁵⁰ Med njimi so najpomembnejše pravica do življenja, nedotakljivost človekove zasebnosti, pravica do dela, do dostojanstva pri delu, do organiziranja sindikalnega delovanja, participacije in stavke, do enakega plačila za enako delo, do socialne varnosti, do zdravja, do počitka in prostega časa ter do zdravega življenjskega okolja. Identificiranim pravicam so določili tudi indikatorje, ki pa so tudi v tokratnem poročilu brez vrednosti, prav tako podjetje še vedno ne poroča o spremljanju ter morebitnih zaznanih kršitvah.

V primeru slovenskega Nacionalnega akcijskega načrta gre za pristop prostovoljne zaveze podjetij. Kar pomeni, da je odločitev o udejanjanju smernic ZN s strani podpisnikov popolnoma v rokah posameznega podjetja. Ker se tovrstne prostovoljne zaveze in pobude večkrat izkažejo za neučinkovite, zlorabe človekovih pravic in uničevanje okolja pa ostajajo razširjena praksa po svetu, mnoge države razmišljajo o sprejetju zavezujoče zakonodaje, za kar se zavzema tudi civilna družba: jasna in zavezujoča pravila, ki bodo zagotavljala spoštovanje človekovih pravic in okolja s strani podjetij, ne glede na njihov sedež in kraj delovanja, s predvidenimi posledicami kršenja, učinkovitimi mehanizmi sodne in izvensodne poravnave ter okrepljenim mednarodnim zakonodajnim okvirjem.

⁴⁷ <https://www.gov.si teme/clovekove-pravice-v-gospodarstvu/>

⁴⁸ Nekatera podjetja letnih poročil za leto 2019 v času pisanja pregleda še niso imela objavljena.

⁴⁹ SDH. Letno poročilo za leto 2018. Dostopno na AJ PES-u.

⁵⁰ Luka Koper. Letno poročilo za leto 2019. Dostopno na AJ PES-u.

24. februarja 2020 je Evropska komisija objavila študijo⁵¹ o skrbnih pregledih na področju človekovih pravic, ki ugotavlja, da prostovoljni ukrepi niso bili uspešni pri zaščiti delavcev, skupnosti in okolja pred sistemskimi kršitvami človekovih pravic, ki so povezane s svetovnimi dobavnimi verigami evropskih podjetij in finančnih institucij. Zato študija za izpolnitev zavez EU priporoča uvedbo obveznega skrbnega pregleda spoštovanja človekovih pravic.

Objavi študije je 29. aprila 2020 sledila najava evropskega komisarja za pravosodje⁵², da bo Evropska komisija leta 2021 uvedla zakonodajo, s katero bo skrbni pregled spoštovanja človekovih pravic postal obvezen za podjetja v EU. Predlagana zakonodaja EU naj bi vključevala uvedbo zakonske dolžnosti izvajanja skrbnega pregleda človekovih pravic in izrekanje sankcij za kršitev te dolžnosti. Prav tako Evropska komisija preučuje potrebo po vključitvi določbe, ki žrtvam zlorabe s strani podjetij omogoča pridobitev pravnih sredstev, ter vključitvi področja vplivov na okolje.

Pri tem je bilo poudarjeno, da bo morebiten nov zakon usklajen z obstoječimi standardi, kot so Smernice Organizacije združenih narodov na področju človekovih pravic v gospodarstvu, Smernice OECD za večnacionalna podjetja, kar pomeni prednost v implementaciji za podjetja, ki že izvajajo te procese v skladu z njimi.⁵³

Prav zaradi nevarnosti, da prostovoljne zaveze podjetij o spoštovanju človekovih pravic in okoljskih omejitev ne bodo izpolnile pričakovanj, se je Nemčija leta 2018 odločila, da bo v tem primeru sprejela zakon, ki bo uredil to področje. Ko sta dve raziskavi, v kateri so zajeli več kot 5500 velikih nemških podjetij z več kot 500 zaposlenimi, razkrili, da je zgolj 18 oziroma 22 odstotkov pregledanih podjetij uvedlo sistem za nadzor nad proizvodnjo svojih izdelkov v drugih državah, je za začetek leta 2021 dejansko napovedala – ob široki podpori nevladnih organizacij in številnih podjetij – sprejetje zakona o preskrbovalni verigi, ki bo od nemških podjetij zahteval obvezen skrbni pregled spoštovanja človekovih pravic in okoljskih zahtev pri njihovih dobaviteljih v drugih državah.⁵⁴

Sicer je bila Francija prva, ki je z nacionalno zakonodajo obvezala podjetja, da skrbijo za temeljne pravice. Tako so matična podjetja od leta 2017 zavezana, da prepoznajo in preprečijo škodljive vplive na človekove pravice in okolje, ki izhajajo iz njihovih lastnih dejavnosti, dejavnosti družb, ki jih nadzorujejo ter dejavnosti njihovih podizvajalcev in dobaviteljev. Zakonodaja je sicer obvezujoča zgolj za podjetja z vsaj 5.000 zaposlenimi v Franciji ali 10.000 zaposlenimi po svetu in zahteva zgolj načrt ter opis izvajanja skrbnega pregleda, ne pa tudi sporočanje rezultatov s strani podjetij.^{55,56} Kljub temu je francoski primer pokazal, da je izvajanje na nacionalni ravni mogoče, čemur sledijo primeri drugi evropskih držav. Tako na primer že od avgusta 2017 potekajo pogajanja za sprejem podobne zakonodaje tudi v Švici, medtem ko podpora javnosti v času pandemije

51 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ba0a8fd-4c83-11ea-b8b7-01aa75ed71a1/language-en>

52 <https://responsiblebusinessconduct.eu/wp/2020/04/30/european-commission-promises-mandatory-due-diligence-legislation-in-2021/>

53 <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dc595c67-2ef8-488e-a66c-2ba474ddce8d>

54 <https://www.delo.si/novice/okolje/nemcija-za-pravicnejso-in-bolj-trajnostno-preskrbno-verigo-341368.html>

55 <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/france-leads-eu-on-duty-of-care-requirements-for-multinationals/>

56 <https://www.csrandthelaw.com/2017/08/03/the-french-duty-of-vigilance-law-what-you-need-to-know/>

covid-19 zgolj raste.⁵⁷ Nekatere druge evropske države so se odločile za uvedbo bolj specifičnih zakonodaj, kot je na primer nizozemski zakon o odpravi in preprečevanju otroškega dela v dobavnih verigah, zakon o sodobnem suženjstvu v Veliki Britaniji, po katerem morajo podjetja v letnih poročilih poročati o tveganjih sodobnega suženjstva in izkoriščanja ljudi v njihovi proizvodni in dobavni verigi, ki pa od podjetij zavezujoče ne zahteva, da sprejmejo ukrepe proti osnovnim kršitvam človekovih pravic.⁵⁸

4. Družbena odgovornost podjetij in razvojno sodelovanje

Med pripravo Agende 2030 in z ugotovitvijo, da za udejanjenje ciljev trajnostnega razvoja letno zmanjka 2,5 bilijona dolarjev⁵⁹, obenem pa večina držav donatoric v sklopu razvojnega sodelovanja ne dosega mednarodno dane zaveze, da bodo namenile 0,7 odstotka bruto nacionalnega dohodka (ali 0,33 odstotka bruto nacionalnega dohodka za nove članice EU, vključno s Slovenijo) za razvojno in humanitarno pomoč državam v razvoju, so se med državami članicami in na ravni Evropske komisije⁶⁰ okrepile težnje po večji vključitvi zasebnega sektorja v mednarodno razvojno sodelovanje.

Nekatera podjetja so sicer že podvržena prej omenjenim mednarodnim standardom in pobudam k odgovornemu delovanju, kljub temu pa smo še vedno povsod po svetu priče očitnim kršitvam osnovnih človekovih in delavskih pravic, med drugim prisilnemu delu, otroškemu delu, nasilnemu zatiranju delavskih gibanj, različnemu plačilu za enako delo *moških in žensk*, *prekomernemu onesnaževanju okolja*, prisvajanju zemlje zaradi biogoriv itd. Večini oškodovancev je nato dostop do pravice zelo otežen na račun mednarodnih zasebnih mehanizmov, ki jih trgovinski sporazumi postavljajo nad nacionalna sodišča.

Zasebni sektor ima torej pomembno vlogo na področju spodbujanja razvoja, pri čemer pa se porajajo vprašanja o kompatibilnosti profitno usmerjenih podjetij ter običajno nedobičkonosnih ciljev mednarodnega razvojnega sodelovanja. Zato so razvojne platforme in evropske mreže nevladnih organizacij pripravile deset priporočil⁶¹, v katerih opozarjajo na potrebno previdnost, saj obstoječi mehanizmi za spodbujanje vloge zasebnega sektorja ne vključujejo dovolj varovalk, ki bi preprečile, da bi na koncu edino finančno korist od spodbud in vključevanja imeli veliki evropski investitorji namesto manjših lokalnih (socialnih) podjetij in zadrug v partnerskih državah, ki so pravi gonilci razvoja. Če ne bodo hkrati vzpostavljeni tudi obvezujoči mehanizmi nadzora nad poslovanjem zasebnega sektorja izven meja EU, s katerimi bi poskrbeli, da slednji spoštujejo zaveze s področja človekovih pravic, zaščite okolja, integritete ter trajnostno naravnanih investicij, strategija EU za spodbujanje vključevanja zasebnega sektorja ne bo dosegla zelenih učinkov.

Podjetjem je torej potrebno pred vključitvijo v dejavnosti in projekte v partnerskih državah podrobno predstaviti temeljne principe mednarodnega razvojnega sodelovanja in mehanizme za skrbni pregled poslovanja zasebnega sektorja v mednarodnem razvojnem sodelovanju, kot so med drugim zaveza k spoštovanju človekovih pravic v gospodar-

57 <https://www.business-humanrights.org/en/blog/what-does-switzerlands-vote-on-mandatory-due-diligence-mean-and-what-happens-next/>

58 https://a9g3u8k4.stackpathcdn.com/wp-content/uploads/2018/03/BusinessandHuman-Rights_SupplyChainge.pdf

59 <https://www.un.org/press/en/2019/dsgsm1340.doc.htm>

60 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0263&from=EN>

61 <https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2017/10/Private-sector-2017-online-final.pdf?1fdb40&1fdb40>

stvu, certifikati s področja skrbnega pregleda vzdolž nabavnih verig, nefinančno poročanje, javno poročanje finančnih rezultatov po posameznih državah ipd. Nadaljnje bi jih bilo treba spodbujati k sodelovanju z mikro, malimi, srednje velikimi in socialnimi lokalnimi podjetji v partnerskih državah ter k posvetovanju z lokalnimi odločevalskimi strukturami in civilno družbo. Pri naštetem bi pomagalo, če bi imeli pripravljene smernice za delovanje zasebnega sektorja v mednarodnem razvojnem sodelovanju, kot tudi za podjetja, ki se želijo aktivneje vključiti v doseganje ciljev trajnostnega razvoja znotraj Slovenije. Navedene smernice bi morale temeljiti na konceptu družbene odgovornosti podjetij.

5. Prednostne naloge slovenskega (so)predsedovanja

V sklopu potekajočega trojnega predsedstva Nemčije, Portugalske in Slovenije, katerega program vključuje med drugim poziv »k pripravi novega sporočila o družbeni odgovornosti podjetij, vključno z akcijskim načrtom EU za odgovorno poslovno ravnanje, ob upoštevanju izkušenj in spoznanj iz krize zaradi covid-19«⁶², naj Slovenija aktivno podpre pobudo iz programa ter kot predsedujoča ob zaključku 18-mesečnega programa tudi sama v sodelovanju s ključnimi deležniki pripravi in objavi svojo prvo nacionalno strategijo za družbeno odgovornost podjetij ter nacionalni akcijski načrt za njeno izvedbo, ter s tem izkaže svojo zavezanost k uresničevanju skupnega programa tria predsedstev.

Program prav tako predvideva, da si bo »[t]rojno predsedstvo [...] prizadevalo, da bi po vsej EU usklajeno izvajali vodilna načela ZN o podjetništvu in človekovih pravicah, smernice OECD za večnacionalna podjetja ter tristransko deklaracijo Mednarodne organizacije dela o načelih za večnacionalna podjetja in socialno politiko.« V spodbujanje družbene odgovornosti podjetij naj Slovenija vključi tudi aktivnejše spodbujanje uporabe mednarodnih pobud in standardov ne zgolj s strani evropskih podjetij in v Evropi delujočih podjetij, predvsem pa, tudi na podlagi lastne izkušnje, razmisli o uvedbi obveznih ukrepov za spodbujanje spoštovanja človekovih pravic v gospodarstvu.

Obenem naj na ravni EU spodbuja pravočasni prenos leta 2019 sprejete direktive EU o usklajevanju poklicnega in zasebnega življenja staršev in oskrbovalcev v zakonodaje držav članic, in sicer v sodelovanju z vsemi ključnimi deležniki, vključno z nevladnimi organizacijami ter gospodarstvom. Direktiva mora biti prenesena v nacionalne zakonodaje do avgusta 2022.

62 18-mesečni program Sveta EU. <https://www.gov.si/assets/vlada/Projekti/PSEU2021/18-mesečni-program-Sveta.pdf>

Prispevek je nastal s finančno pomočjo projekta 'Towards an open, fair and sustainable Europe in the world - EU Presidency Project 2019-2021', ki ga financirata Evropska unija in ga izvajajo nacionalne plaforme FINGO, FOND in CROSOL v sodelovanju z evropskim združenjem CONCORD. Projekt v Sloveniji sofinancira Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, izvaja ga platforma SLOGA.

